

Tutanhamon Bécsben

Tutanhamon: az ókori Egyiptom egyik legjelentéktelenebb uralkodójából lett a modern kor egyik leghíresebb médiasztárja. A tinédzserként elhunyt király poszthumusz hírnevét részben az utána következő fáraónak, Aynak köszönheti. Ay volt az, aki a Tutanhamon számára kivájt királysírt saját magának tulajdonította el (ezt ki is rabolták még az ókorban annak rendje és módja szerint), míg Tutanhamont egy apró, nem királyi sziklasírban temették el – ennek pontos helye pedig röviddel a lezárás után feledésbe merült. A világsiker másik oka az 1922-es felfedezés utáni professzionálisan menedzselte médiakampány: a feltáró régész, Howard Carter exkluzív szerződést kötött a londoni *The Times* napilappal; az ásatási szezonok között előadás-sorozattal turnézott az Egyesült Államokban; és írt a nagyközönség számára három lebilincselően izgalmas könyvet a felfedezés és a feltárás történetéről (ezeket azonnal lefordították a világ számos nyelvére, az első kettőt még magyarra is). És a hírnévben bizony szerepet játszott a „fáraó átkáról” szóló, a hiszékeny újságírók és olvasóközönség „beetetését” célzó mendemonda, amelynek terjesztésében fontos szerepet játszott Carter egykori riválisa, a korábban komoly régész, utóbb azonban inkább bestseller-írással foglalkozó Arthur Weigall.

Tutanhamon nevét olyan mértékben sikerült a populáris kultúrába beágyazni, hogy az angolszász világban még becenevet is kapott: „King Tut”. A feltárás óta a kairói Egyiptomi Múzeumban őrzött leletek először a hatvanas-hetvenes években indultak világgörülű útra, hatalmas érdeklődést kiváltva (ennek neve angolul, a *Beatlemania* nyomán, *Tutmania*). Több mint húsz éves szünet után a Tutanhamon-sír tárgyai újból a világot járják, Zahi Hawass, az egyiptomi Legfelsőbb Régészeti Tanács (*Supreme Council of Antiquities*) főtitkára és a *National Geographic* szervezésében. Ennek egyik állomásaként még szeptember 28-ig lehet a *Tutanchamun und die Welt der Pharaonen* (Tutanhamon és a fáraók világa) című kiállítást látni Bécsben, a Hofburg eredetileg az udvari bálók számára épült szárnyában, a jelenlegi Néprajzi Múzeum (Museum für Völkerkunde) termeiben.

A Gottfried Semper által tervezett épületbe belépve először egy vetítőterembe tesséklik a látogatót. Itt egy néhány perces filmből olyan fontos információkat lehet megtudni, mint hogy az ókori Egyiptomban piramisokat építettek, és az uralkodókat fáraóknak hívták. A három képernyőre vetített klipek káprázatosak (olyan jól ismert motívumokkal, mint a gízai piramisok

vagy a karnaki templom), tehát nem véletlenül vett részt a kiállítás tervezésében az olvasói lenyűgözésében jeleskedő *National Geographic*, a mellékelt információ azonban, finoman szólva, elhanyagolható.

Az ezután következő hat terem a kiállítás címének második felét (*a fáraók világa*) képviseli. Lényegében önálló kiállítás, független az utána következő termektől. Négy tematika köré rendezték az itt bemutatott tárgyakat: *A fáraók*, *A fáraók családja és magánélete* (2–2 terem), *A fáraók udvara* és *A fáraók vallása és istenei*. Ez a része a kiállításnak bizonyos mértékben csalódást okoz. Nem a kiállított tárgyak színvonala miatt: a kairói Egyiptomi Múzeum gyűjteményéből összeválogatott szobrok az ókori egyiptomi művészet legjavát képviselik. Csak éppen az a benyomás keletkezik a látogatóban, mintha a rendezők a Kairói Múzeum monumentális gyűjteményén végigsétálva, találmásra választották volna ki ezeket a tárgyakat. Az első két terem a fáraók egyfajta arcképcsarnoka (az óbirodalmi művészet kiemelkedő képviselői Khephrén alabástrom és Mükherinosz kalcit szobra, mindkettő a IV. dinasztia korából). A következő termekből is ki lehet emelni egyes tárgyakat: az amarnai királyi palota tróntermének nílusi jelenetet ábrázoló padlófestménye (sásból felröppenő madarak, XVIII. dinasztia), amelynek szabad ecsetkezelése látványosan különbözik a sír- és templomi jelenetek szigorú kánonjától. Vagy a III. Amenhotep (XVIII. dinasztia) fia, Thotmesz herceg által Tamiu nevű macskája számára készítettet kőszarkofág, amelynek külső felirata az Ozirisz istenné átváltozott macska beszédét tartalmazza. Thotmesz herceg kijelölt trónörökös volt, de korai halála következtében III. Amenhotep másik fia, IV. Amenhotep léphetett trónra (ő, mint közismert, vallási reformot vezetett be, és nevét Ehnatonra változtatta).

Ugyanitt már találkozhatunk a Királyok Völgyéből származó tárgyakkal is. Juja és Tuja III. Amenhotep apósa és anyósa volt; sírjukat teljesen épen találták meg 1905-ben. Gazdag sírmellékletükből látható itt egy kék fajansszal díszített, III. Amenhotep kartusával ellátott ládikó. A Királyok Völgyének egyik leginkább vitatott sírja a szintén eredeti állapotában megmaradt 55. számú sír. Annyi bizonyos, hogy az Amarna-reform egyik vezető személyiségét temették ide. De hogy pontosan kit, az már heves vita tárgya: javasolták Ehnaton feleségét, Nefertiti királynét vagy magát Ehnaton is (a múmiából csak a csontok maradtak meg). Ma már általánosan elfogadott nézet szerint Tutanhamon testvérét, Szemenhkaré királyt temették ide, aki az

Amarna-reform utolsó éveiben Ehnaton társuralkodója volt. Ebből a sírból alabástromból faragott, a mumifikálás során kiemelt belső szervek elhelyezésére szolgáló kanópusz-edényt lehet megcsodálni.

A következő, *A fáraók udvara* témájú teremből megemlítenő Ehnaton egyik szoborkolosszusa – a reform korai szakaszában közvetlenül a karnaki Amon-templom mellé emeltetett egy Aton-templomot (a reform bukása után lerombolták), innen származik ez a szobor. Az első rész utolsó termékét Meritamon királyné (kora XVIII. dinasztia) tollmíntázzal díszített fakoporsója zárja, a híres nyugat-thébai Deir-el-Bahari terasztemplom mellett lévő sírjából. A felsorolásból is látható: ebben a részben is kimagasló jelentőségű tárgyakat állítottak ki, azonban ezeknek egymáshoz, illetve a terem elnevezésében jelölt témához való kapcsolódása gyakran felületesnek tűnik.

Ilyen kételyek a következő teremben nem merülnek fel. Itt a királyi sírok mellékleteként elhelyezett ékszerekből kap bőséges válogatást a látogató. Lazúrkőből és karneolból készült berakások, filigránmunkák, a motívumok részletgazdagsága ad tanúbizonyságot az egyiptomi aranyművesség technikai tökélyéről. Az ezer évet átfogó tárlat remekművein az első pillantásra is feltűnik az udvari ékszerkészítő műhelyek ragaszkodása a korábbi idők formanyelvéhez és színvilágához.

A legtöbb tárgy a Taniszi Királysírból származik (Tutanhamon sírja mellett az egyetlen nem kirabolt királysír Egyiptomban): a legjelentősebb I. Pszuszennész (XXI. dinasztia) aranymaszkja, mintegy kárpótlásként Tutanhamon aranymaszkja hiányáért. De látható I. Pszuszennész fülbevalója, karperece, nyaklánc és pektorálisza (melldísz); továbbá II. Sesonk (XXII. dinasztia) ékszerei is. De fellelhetők itt az előző korok aranytárgyai is: a XII. dinasztia Merit hercegnő pektorálisza (III. Szeszósztisz dahsúri piramisából) és Neferuptah hercegnő nyaklánc (havárai sírjából) képviseli, míg a XVII. dinasztia Jahhotep királyné karperece és nyaklánc (akinek a nyugat-thébai Dirá-Abu-en-Nagában lévő sírját 1859-ben Auguste Mariette, az *Aida* librettójának szerzője találta meg). Jahhotep a Második Átmeneti Korban Kamosze király fiatalkorúsága alatt régensként uralkodott, és maga is vezetett hadjáratot a hükszósok ellen, emiatt leszármazottai, a XVIII. dinasztia első uralkodói nagy tiszteletben tartották. Végül az Újbirodalomból két szórványelet, II. Széthi arany diadémja a Királyok völgyéből és Tauszret királynő a Nílus-deltabeli Bubasztiszban talált arany serlege látható (férj és feleség; a XIX. dinasztia végét jelentő trónviszályok főszereplői).

A hátralévő termeket a kiállítás sztárjának szentelték. Tutanhamon sírja négy helyiségének (előtér, raktár, sírkamra, kincstár) egy-egy terem felel meg; a falakon óriásméretű nagyításban Harry Burtonnak a feltárás során készített fényképei láthatók: ezeken meg lehet keresni, hogy a tárlókban kiállított tárgyak pontosan hol pihentek 3250 éven keresztül eredeti helyükön a sírban. A hatást fokozandó ezekben a termekben még aláfestő zene is kíséri a kiállítást, igaz, a szintetizátoros *ambient* inkább zavar, mintsem elősegítené a műélvezetet.

Tutanhamon a világ körül

A Tutanhamon-sírmelléklet 30 tárgyából összeállított kiállítás először 1961 és 1963 között turnézott az Egyesült Államokban (*Tutankhamun Treasures*). Ezt bővítették ki további 15 tárggyal, köztük a híres aranymaszkkal, az 1965/1966-os japán kiállítás-sorozatra. Párizs 1967-ben következett (*Toutankhamon et son temps*), majd 1972-ben, a sír felfedezésének ötvenedik évfordulóján, London (*Treasures of Tutankhamun*). Ezen már 52 tárgyat állítottak ki, és sikere minden addigi kiállítását felülmúlta (az emberek nyolc órát, néha egész éjszaka álltak a sorban, hogy bejuthassanak). 1973-ban és 1974-ben a Szovjetunió volt a következő állomás (*Сокровища гробницы Туманхамона*); 1976–1979-ben Észak-Amerika városai (Washington, Chicago, New Orleans, Los Angeles, Seattle, New York, San Francisco, Toronto); végül 1980–1981-ben Nyugat-Berlin és az NSZK (Köln, München, Hannover, Hamburg). Az aranymaszk 1965-től kezdve az összes kiállítás fő szenzációjaként szerepelt. London után a kiállított tárgyak száma 50 (SZU), 58 (Amerika) és 56 (Németország) volt, habár az egyes leleteket cserélgették (pl. a belső szervek tárolására szolgáló négy miniatűr koporsóból mindig csak egy, de mindig más-más volt látható).

Több mint húszéves szünet után, 2004. április és október között Bázelen nyílt újból Tutanhamon-kiállítás (*Tutanchamon – Das goldene Jenseits. Grabschätze aus dem Tal der Könige*). Ezen 50 tárgy származott Tutanhamon mellékletéből, további 70 a Királyok völgye más sírjaiból. Előbb Bonnba (2004. november – 2005. május), majd új néven, *Tutankhamun and the Golden Age of the Pharaohs*, összesen 130 tárgyra kibővítve (ebből 50 Tutanhamon) az Egyesült Államokba utazott (Los Angeles 2005. június–november; Fort Lauderdale, Texas 2005. december; Chicago 2006. május; Philadelphia 2007. február). Újbóli kibővítés után (150 tárgy) a londoni O2 Dome adott otthont a kiállításnak 2007. november 15. és 2008. augusztus 30. között. Az utolsó állomás Dallas lesz (Museum of Arts, 2008. október 3. – 2009. május), mielőtt az anyag Egyiptomba térne vissza.

A londonival párhuzamosan nyílt meg annak ikerkiállítása Bécsben, a Museum für Völkerkunde épületében (de a Kunsthistorisches Museum szervezésében). Ennek keretében 140 tárgy volt látható 2008. március 9. és szeptember 28. között. Ez is az Egyesült Államokba utazik tovább (Atlanta Civic Center, 2008. november 15. – 2009. május; Indianapolis, The Children's Museum, 2009. június 29-től októberig).

A harmadik kiállítás több mint ezer műanyag hasonmás tárgy segítségével a Tutanhamon-sír három helyiségének eredeti állapotát rekonstruálja (Zürich, Toni-Areal, 2008. március 8. – szeptember 9.). Ez az egyetlen, amelyik a következő hónapokban Európában marad: 2008. október és 2009. március között Brno, 2009. áprilistól augusztusig München a következő állomás.

A sírmelléklet leghíresebb darabját, Tutanhamon aranymaszkját hiába keresi a látogató: szemben a hatvanas-hetvenes évekkel, a jelenlegi szabályozás szerint nem hagyhatja el Egyiptomot. De ez nem csorbítja a kiállítás értékét: a Bécsben látható

leletek – a túlvilági életet biztosító vallásos tárgyak és a mindennapi életnek a halál utáni létben is szükséges kellei – bőséges kárpótlást nyújtanak.

Az ókori asztalosmesterek tudásának állít emléket az előtérből származó ágy és a raktárban talált szék (érdemes az ágy alá bepillantva megcsodálni annak merevítő szerkezetét). Az előtérből még megemlíthető egy finoman kifaragott alabástrom-edény – még látható az eredetileg benne tárolt kenőcs maradványa. A sír előterének bal hátsó falából nyíló raktárban talált usébtik közül többet is kiállítottak. Az usébtik feladata, hogy a túlvilágon az elhunyt váro munkákat helyette végezze el:

A kiállítás legfontosabb része?

Ahogy az athéni dráma tetralógiájában a záró szatírájáték szolgál az azt megelőző három tragédia feszültségének feloldására, úgy a Tutanhamon-kiállítás végén is egy nem mindennapi választékkal rendelkező intézmény deríti fel a látogatót – a szuvenírbolt. Tutanhamon nevével és a kiállítás logójával ellátva a következő tárgyakat lehet itt megvásárolni: műanyag kanópusz-koporsó és kanópuszedény, tükör, kártyapakli, plüssmackó, bögre, söröskrigli, kávéscsésze csészealjjal, teáskészlet, papír-piramis, toll, jegyzetfüzet, öngyújtó, zsebkendőtartó, műanyag minimúmia, karperec, nyaklánc, levélnehezék, képeret, hamutartó, lábtörlő, hűtőgép-mágnes, különböző műanyag istenszobrok és amulettek, műanyag hajómodellek – a Tutanhamon-esernyőről egy hirtelen jövő bécsi zápor esetén kiderülhet, hogy tényleg használható valamire. Ezek mellett az olyan hagyományos tárgyak, mint a póló, a baseball-sapka, a bögre, a táska, a képeslap és a poszter, szinte említésre sem méltók (természetesen ezek is megtalálhatók). A divat iránt fogékony kiállítás-látogató Tutanhamon-nyakkendőt vásárolhat, vagy a királyi fejdísz felfújható mását rakhatja fejére. Otthon családjával Tutanhamon-monopoly-t játszhat, miközben *Pharaoh's* fantázianevű Tutanhamon-üdítőitalt kortyolgathat. Eközben meghallgathatja a Tutanhamon-CD-t: ezen olyan, Egyiptomhoz kapcsolódó klasszikus művek mellett, mint Mozart *Varázsfuvola*-nyitánya vagy Verdi *Aidájának* győzelmi indulója, a Mika Waltari regényéből 1954-ben készült *The Egyptian* című Hollywood-film Bernard Herrmann és Alfred Newman által írt kísérőzenéjéből vett részleteket is lehet találni. Megvásárolható továbbá a Zahi Hawass aláírásával ellátott ún. „Zahi Hawass-régészkalap” is (filmrajongók ezt a fazont Indiana Jones-kalapként ismerik). Akit viszont inkább az ezoterika vonz, azt nyilván a maja piramisok és a szabadkőművesek kapcsolatait boncolgató angol kiadvány fogja érdekelni. El kell ismerni: ez a szuvenírbolt sajátos esztétikai értékkel bír, a világon teljesen egyedülálló *Gesamtkunstwerk*.

amikor a halottat nevének szólítják, ő jelentkezik a feladatra (az óegyiptomi szó jelentése: „válaszoló”).

Az előtérből jobbra nyílik a sírkamra, és azon túl található az úgynevezett kincstár (az elnevezés Cartertől származik); azonban a kiállításon, a sorrendet megcserélve, előbb a kincstárat bemutató terem következik. Ebből a helyiségből több fából készült istenszobor és Szopdu isten sólyomalakú standardja látható. A sírban talált összesen 31 szobor és istenjelkép azoknak az isteneknek az ábrázolása, akik Ozirisz feltámadásánál jelen voltak; az eredetileg kis kápolnáknak elhelyezett szobrok feladata ennek megfelelően a király feltámadásának mágikus-rituális garantálása. Az aprólékos műgonddal, a részletek messzemenő tiszteletben tartásával elkészített hajómodell egyike annak a 35 darabnak, amelyek szintén a kincstárban voltak elhelyezve.

Ugyanebben a helyiségben találták az alabástrom kanópusz-ládát, amelynek négy üregében egy-egy miniatűr koporsó őrizte Tutanhamon mumifikált belső szerveit. Ezek közül a gyomor megőrzésére szánt, leheletfinom karneol, obszidián és kék fajansz berakással díszített, kettős aranylemezből készült miniatűr koporsó látható itt – az egyiptomi aranyművesség mesteri darabja. Érdemes a félig nyitott koporsócska belsejébe pillantani (eredeti tartalmát rég eltávolították): apró hieroglifákkal a Halottak Könyve 130. fejezetét trébelték az arany belső felületére. És ugyancsak a kincstárból származik az a sátor-tetős-oromzatos fedéllel ellátott faláda, amelyben két holtan született csecsemő múmiáját (Tutanhamon koraszülött gyermekeit) találták.

Pihenésképp a következő terem monitorain digitális 3-D animáció a sírkamra eredeti elrendezését mutatja be (négy, egymásba helyezett aranyozott fakápolna vette körül a kvarcit szarkofágot, amelyben a külső és a középső aranyozott fakoporsó után a színarany belső koporsó következett). Az utolsó teremben a sírkamrából származó tárgyakat állították ki. A múmián talált szárnyas kobrát formázó arany nyakék, arany szandál, illetve arany ujj- és lábujjvédők; Tutanhamon legyezője; továbbá a halottat a túlvilágra kísérő Anubisz isten jelképe (az ún. Anubisz-fétis).

A kiállítást Tutanhamon szoborkolosszusa zárja. Ez Théba nyugati partjáról, az uralkodó Medinet-Habu mellett lévő halotti templomából származik. Az újbirodalmi uralkodók Hatsepszut királynőtől kezdve (XVIII. dinasztia) halotti kultuszuk ápolására nagyméretű templomokat emeltek Nyugat-Théában, amelyek szentek szentjében az adott

király Amon istennel egyesült alakját tisztelték (Hatsepszuté a deir-el-bahari terasztemplom, míg III. Amenhotepéből csak a királyt ábrázoló két monumentális szobor, a Memnón-kolosszusok maradtak fenn). Tutanhamon halotti templomának sorsa hasonlít az eredetileg neki szánt királysír sorsához: ezt a templomot két közvetlen utóda, előbb Ay, majd Horemheb uszúrpálta saját magának.

A látottakat összefoglalva, jelentős kiállítás a *Tutanhamon és a fáraók világa*. Az itt látható tárgyakat különben csak Kairóban lehet látni, és ott a roppant mennyiségű fontos lelet között a látogatónak aligha van ideje éppen ezeket alaposabban megsejlelni (ugyan ki ér rá több napot eltölteni az Egyiptomi Múzeumban?).

És éppen ebben az összefüggésben feltűnő a bécsi kiállítás iránti csekély érdeklődés. E sorok írója összesen három alka-

lommal látta (júniusban, júliusban és augusztusban), és mind-egyik alkalommal a szervezők által várt sorok (amelyek terelésére hosszú kordonokat alakítottak ki) helyett a bejárat előtt csupán néhány érdeklődő álldogált; az internetes jegyelőrendelő rendszer bármelyik nap bármelyik félórájára több száz szabad jegyet jelzett. A nyári hónapokban a pénztárnál már féláron árulták a jegyeket!

Az érdeklődés hiányát talán részben az abból adódó csalódottság magyarázza, hogy a bécsi bizony nem az egyetlen Tutanhamon-kiállítás: pontosan ugyanebben az időszakban Londonban és Zürichben is volt egy-egy (a londoni augusztus 30-án, a zürichi szeptember 9-én zárt be). Londonban, Bécshez hasonlóan, 50 tárgyat lehetett látni Tutanhamon sírjából, igaz, a többi tárgy más témát mutatott be: a Királyok völgye további sírjaiból származó leleteket – Maiherpri kora XVIII. dinasztia-beli magasrangú hivatalnok, illetve Juja és Tuja ép, továbbá II. Amenhotep és IV. Thotmesz királyok részben ép sírmellékletéből. Zürichben ezzel szemben több mint ezer modern hasonmás segítségével, kicsit filmdíszlet-szerűen, a Tutanhamon-sír három helyiségének a felnyitás pillanatában mutatott elrendezését rekonstruálták (ezt az eléggé érdekes kiállítást októbertől 2009 márciusáig Brnóban, majd jövő áprilistól augusztusig Münchenben lehet még megtekinteni).

Talán így ez egy kicsit sok is a híres fáraóból. De mindez mit sem von le a *Tutanhamon és a fáraók világa* keretében látható tárgyak egyedülálló értékéből. A bécsi kiállítást érdemes és ajánlott megtekinteni.

Irsay-Nagy Balázs

Tutanhamon und die Welt der Pharaonen
Bécs, Museum für Völkerkunde
Nyitva 2008. szeptember 28-ig
www.khm.at
www.tut.khm.at

A kiállításához katalógus nem készült, de a *National Geographic* kiadott egy a kiállításához kapcsolódó színes albumot:

Z. Hawass, *Tutankhamun. The Golden King and the Great Pharaohs*, Washington, 2008 (németül: Z. Hawass, *Tutanhamon und die Welt der Pharaonen*, Washington, 2008).

A sír felfedezéséről és feltárásáról magyarul:

H. Carter – A. C. Mace, *Tut-ankh-Amen sírja*, Budapest, [1924].

H. Carter, *Tut-ankh-Amen koporsója és múmiája*, Budapest, [1928].